

Marcin Sumowski

Jan Marienau biskup chełmiński (1416-1457)

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 3 (273), 501-519

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marcin Sumowski

JAN MARIENAU BISKUP CHEŁMIŃSKI (1416–1457) _____

Słowa kluczowe: Marienau, zakon krzyżacki, diecezja chełmińska, Prusy

Schlüsselwörter: Marienau, Deutscher Orden, Kulmer Diözese, Preußen

Key words: Marienau, Teutonic Order, diocese of Chełmno, Prussia

Jan Marienau był najdłużej urzędującym biskupem spośród wszystkich zwierzchników diecezji państwa zakonu krzyżackiego w Prusach¹. Czas kierowania przez niego biskupstwem chełmińskim przypadł na okres dążeń reformatorskich Kościoła pruskiego oraz pogłębiającego się kryzysu zakonnego państwa, którego kulminacją był wybuch wojny trzynastoletniej². Długi pontyfikat biskupa Jana, przebiegający w tak przełomowych dla diecezji czasach, nie doczekał się dotąd odrębnego opracowania. Starania całościowego przedstawienia jego postaci i działalności podejmowane były dotychczas jedynie w formie biogramów w słownikach biograficznych³. Niniejszy artykuł stanowi kolejną próbę przyjrzenia się osobie tego biskupa diecezji chełmińskiej. Jego celem, ze względu na obszerność przedstawianego zagadnienia, jest przede wszystkim zwrócenie uwagi na problemy badawcze, wiążące się z postacią Jana Marienau. Szczególna uwaga zostanie poświęcona kwestii pochodzenia społecznego i terytorialnego biskupa oraz jego stosunkowi do wojny trzynastoletniej. Przedstawienie działalności kościelnej ograniczono tu do problemu reformy Kościoła w Prusach, natomiast aktywność polityczną zaznaczono jako dobre odniesienie do postawy Jana Marienau w czasie wojny.

¹ Zob. wykaz biskupów pruskich: A. Radziwiński, *Biskupstwa państwa krzyżackiego w Prusach XIII–XV wieku. Z dziejów organizacji kościelnej i duchowieństwa*, Toruń 1999, ss. 151–154.

² O dziejach diecezji zob. A. Liedtke, *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej do 1945 roku*, Pelplin 1994; Na temat wojny patrz najpełniejsze jak dotychczas opracowanie: M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim 1454–1466*, Warszawa 1967.

³ Ch. Krollmann, *Johannes Mergenow*, w: *Altpreussische Biographie*, Bd. 1, s. 306; J. Wenta, *Jan Mergenow*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego* (dalej: SBPN), t. 2, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1994, s. 282; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, kol. 288–289; H. J. Karp, *Marienau Johannes*, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexicon*, hg. v. E. Gatz, unter Mit. C. Brodtkorb, Berlin 1996, ss. 459–460.

W historiografii różnie określano przedstawianego tu biskupa chełmińskiego – *Marienau*, *Mergenow*, *Morgenau*. W niniejszym szkicu biograficznym przyjęto przydomek *Marienau*, wraz ze spolszczoną formą imienia.

Przed objęciem urzędu biskupiego

Pochodzenie społeczne i terytorialne, a także wykształcenie ostatniego krzyżackiego biskupa chełmińskiego nie jest jasne. Jego przydomek mógł oznaczać miejscowość Marynowy, położoną w diecezji pomezkańskiej, nieopodal Malborka. W 1404 r. pojawił się źródłowo pleban tamtejszej parafii: *Johannes*⁴. Być może był on duchownym krzyżackim, gdyż parafia w Marynowach została uposażona przez wielkiego mistrza, w związku z czym mógł on prezentować na probostwo również księży zakonnych⁵. Ów proboszcz Jan przestał kierować parafią z pewnością przed 5 stycznia 1407 r., wówczas bowiem na stanowisku tym pojawił się Nikolaus Berger⁶.

Kolejnym śladem, jaki, być może, pozostawił po sobie późniejszy biskup, jest wpis w matrykule uniwersytetu w Lipsku. W 1409 r. pojawił się tam bowiem bakałarz *Johannes Trunczmann de Mergenaw*, należący do nacji polskiej⁷. Tytuł bakałarza upewnia o jego wcześniejszych studiach. Być może należy go więc utożsamiać z Johannesem Trunczmanem (*Joannes Tronceman*, *Johannes Trunczeman*), obecnym na uniwersytecie w Pradze w 1407 r. oraz na uniwersytecie w Erfurcie w 1409 r.⁸ Możliwe, iż wspomnianego wcześniej proboszcza parafii w Marynowach można identyfikować ze studentem tych uniwersytetów bądź przynajmniej jednego z nich. Miałoby to związek z opuszczeniem przez niego parafii przed rokiem 1407, kiedy to zacząć miałyby naukę w Pradze. Podjęcie studiów przez domniemanego duchownego krzyżackiego wpisuje się we wzrost zapo-

⁴ *Das Marienburger Konventsbuch der Jahre 1399–1412*, hg. v. W. Ziesemer, Danzig 1913, s. 138.

⁵ Prawo to wielki mistrz uzyskał od papieża w 1237 r.: *Tabulae Ordinis Theutonici*, ed. E. Strehle, Berlini 1869, nr 466. Parafia w Marynowach została erygowana przez Wernera von Orseln 9 VIII 1321 r. – *Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 2 (1309–1335), hg. v. M. Hein, E. Maschke, Königsberg 1939, nr 360; J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821*, cz. 1, Elbląg 1999, s. 265. Na temat pruskiego duchowieństwa parafialnego w relacji z Zakonem, zob.: R. Czaja, *Deutscher Orden und Stadtklerus in Preussen im Mittelalter*, w: *Ritterorden und Kirche im Mittelalter, Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica*, Bd. 9, hg. v. Z. H. Nowak, Toruń 1997, ss. 81–96; por. też: W. Rozynkowski, *Patronat nad parafiami w średniowiecznej diecezji chełmińskiej*, *Roczniki Humanistyczne*, 2001, t. 49, z. 2, ss. 110–143.

⁶ M. Glauert, *Das Domkapitel von Pomesanien (1284–1527)*, Toruń 2003, s. 483.

⁷ *Codex diplomaticus Saxoniae Regiae: Die Matrikel der Universität Leipzig*, hg. v. G. Erler, Bd. 1: *Die Immatrikulationen von 1409–1559*, Leipzig 1895, s. 27.

⁸ *Monumenta Historia Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, t. II: *Album seu Matricula Facultatis Juridicae Universitatis Pragensis*, Pars I, Pragae 1834, s. 115; *Prussia scholastica: Die Ost- und Westpreussen auf den mittelalterlichen Universitäten*, gesammelt v. M. Perlbach, Braunsberg 1895, s. 22, 41.

trzebowania na ludzi wykształconych w Zakonie w pierwszej połowie XV w.⁹ Nie bez znaczenia jest tu fakt obecności Johanna Trunczmana na wydziale prawniczym uniwersytetu praskiego. Trzeba jednakże zwrócić uwagę, iż duchowni krzyżacy otrzymali papieskie zezwolenie na studiowanie prawa dopiero w 1422 r.¹⁰ Być może więc przyszły biskup został przyjęty do Zakonu w trakcie studiów bądź po ich ukończeniu. Nie można jednak wykluczyć, że mógł rozpocząć naukę już jako duchowny krzyżacki, biorąc pod uwagę, iż nie byłby jedynym członkiem Zakonu podejmującym studia przed oficjalnym zatwierdzeniem papieskim¹¹.

Pozostaje kwestia łączności przedstawionej wyżej postaci (względnie kilku) z późniejszym biskupem. Jan Marienau był najprawdopodobniej człowiekiem wykształconym. W liście wielkiego mistrza określony został mianem: *meister in artibus* i *wolgelart im geistlichin rechte*¹², zaś kontynuacja kroniki Jana von Posilge użyła do niego tytułu *magister*¹³. Drugie określenie odpowiadałoby prawniczym studiom Johanna Trunczmana. Możliwe też, iż przyszły biskup, podobnie jak jego poprzednik, pochodził z Prus. Wywodził się on bowiem ze środowiska kapituły chełmżyńskiej, wśród której znanych z pochodzenia kanoników dominowali mieszczenie pruscy¹⁴. Od XV w. zaś, kiedy po okresie wpływów papieskich na obsadę diecezji chełmińskiej inicjatywę przejęła kapituła, zaczęła wybierać biskupów spośród siebie¹⁵. Określenie *Marienau* (*Mergenow*) mogłoby być zatem jedynie przydomkiem, wskazującym na wzmiankowaną wy-

⁹ Zob. Z. H. Nowak, *O sposobach werbowania intelektualistów do zakonu krzyżackiego w Prusach w pierwszej połowie XV wieku*, *Zapiski Historyczne*, 1980, t. 45, z. 2, ss. 101–106.

¹⁰ H. Blaese, *Rechtsschulen des Deutschen Ordens – eine Legende*, *Zeitschrift für Ostforschung*, Jh. 6, 1957, H. 2, ss. 281–284. Na temat prawniczych studiów członków Zakonu, zob. też: H. Boockmann, *Die Rechtsstudenten des Deutschen Ordens*, w: *Festschrift für Hermann Heimpel zum 70. Geburtstag am 19. September 1971*, Bd. 2, hg. v. den Mitarbeitern des Max-Planck-Instituts für Geschichte, Göttingen 1972, ss. 313–375. O wykształceniu kleru w państwie krzyżackim ogólnie, patrz: A. Radziwiński, *Duchowieństwo*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, pod red. M. Biskupa, R. Czai, Warszawa 2008, ss. 431–436.

¹¹ Zob. H. Boockmann, op. cit., s. 320, 326, 340–341, 343–344, 357–358, 360–361.

¹² *Urkundenbuch des Bisthums Culm*, Bd. 1, Th. 1, bearb. v. C. P. Woelky, Danzig 1885 (dalej: UBC), nr 527.

¹³ *Scriptores Rerum Prussicarum*, hg. v. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke (dalej: SRP), Bd. 3, Leipzig 1866, s. 363.

¹⁴ Wskazują na to najnowsze ustalenia R. Krajniaka, *Skład osobowy kapituły katedralnej w Chełmży (1251–1466)*, Toruń 2009 (mps pracy magisterskiej); idem, *Prepozyci krzyżackiej kapituły katedralnej w Chełmży w latach 1266–1457*, *Zapiski Historyczne*, 2010, t. 75, z. 3, ss. 7–37; idem, *Toriumianie w składzie kapituły katedralnej w Chełmży do roku 1466*, *Klio*. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym (w druku); por. starsze badania: A. Mańkowski, *Pracaci i kanonicy katedralni chełmińscy od założenia kapituły do naszych czasów*, *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, 1926, t. 33, ss. 1–109; 1927, t. 34, ss. 285–424; K. Górski, *Kapituła chełmżyńska w czasach krzyżackich*, w: idem, *Studia i szkice z dziejów państwa krzyżackiego*, Olsztyn 1986, ss. 115–121.

¹⁵ Szerzej na temat obsady urzędów biskupich w Prusach, patrz: H. Schmauch, *Die Besetzung der Bistümer im Deutschordensstaate (bis zum Jahre 1410)*, *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, 1917–1919, Bd. 20, ss. 643–752; 1920–1923, Bd. 21, ss. 1–102; M. Glauert, *Die Bischofswahlen in den altpreußischen Bistümern Kulm, Pomesanien, Ermland und Samland im 14. Jahrhundert*, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 1999, Bd. 94, H. 1–2, ss. 82–130; zob. też uproszczone zestawienie tabelaryczne M. Sumowski, *Pochodzenie i drogi awansu biskupów chełmińskich w średniowieczu*, w: „Swój” i „obcy”. *Materiały z I Międzynarodowej Sesji Humanistycznej*, Toruń 17–19 V 2009 r., Toruń–Warszawa 2009, ss. 91–101.

żej miejscowość, nie znajdujemy bowiem w państwie zakonnym osób o takim nazwisku. Wielokrotnie pojawiali się natomiast przedstawiciele rodu Trunczmanów z Braniewa¹⁶. Na podstawie jednej wzmianki w matrykule uniwersyteckiej, gdzie nazwisko to pojawia się obok określenia *de Mergenaw*, trudno przyjmować za pewnik, iż przyszły biskup mógł pochodzić z tej rodziny. Zastanawia jednak wspomniane określenie, którego Trunczmanowie nie używali.

Tożsamość biskupa Jana Marienau ze wzmiankowanymi tu postaciami jest bardzo prawdopodobna, ale jej przyjęcie wymaga kilku założeń. Na otwartość problemu identyczności biskupa z proboszczem Marynowów zwrócił już uwagę Hans Jürgen Karp w biografii swego autorstwa¹⁷. Dodajmy, iż choć przydomek *Mergenaw* pojawia się w źródłach w odniesieniu do Jana Marienau, on sam nie określał się w ten sposób. Już w liście napisanym do wielkiego mistrza, niedługo po elekcji biskupiej, podpisał się jedynie jako *Bruder Johannes electus Culmensis*¹⁸. Wydaje się jednak, iż mimo zasygnalizowanych problemów identyfikacyjnych, mając je na uwadze, ostrożnie można przyjąć tożsamość biskupa zarówno z proboszczem Marynowów, jak i studentem uniwersytetów, a także jego pochodzenie z rodziny Trunczmanów. Jego przydomek pochodził zapewne od dzierżonego przed rokiem 1407 beneficjum plebańskiego.

Niewiele wiadomo również o działalności Jana Marienau w kapitule chełmińskiej, do której należał przed objęciem stanowiska biskupiego¹⁹. W cytowanej wyżej kontynuacji kroniki Jana von Posilge zachowała się jedynie wzmianka informująca o jego obiorze na biskupa, z której dowiadujemy się, iż wcześniej był dziekanem kapituły²⁰. Wybrany został kanonicznie w 1416 r. między 31 maja (wówczas zmarł jego poprzednik Arnold Stapil²¹) a 15 lipca (prokurator Zakonu przy Kurii papieskiej informował wielkiego mistrza o rozmowach w sprawie zatwierdzenia elekta²²). Uznanie wyboru nowego pasterza diecezji arcybiskup ryski powierzył biskupo-

¹⁶ *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, hg. v. M. Toeppen (dalej: ASP), Bd. 1 (1233–1435), Leipzig 1878, nr 394, 541; Bd. 2 (1436–1446), Leipzig 1880, nr 29, 262, 273, 323, 440, 476; Bd. 3 (1447–1453), Leipzig 1882, nr 10, 84, 162, 177, 178, 198, 291, 315. Rodzina ta była licznie reprezentowana w radzie miejskiej, a wszyscy znani rajcy wywodzący się z niej zostali burmistrzami, zob. R. Skowrońska-Kamińska, *Posłowie wielkich miast pruskich w latach 1411–1454*, Malbork 2007, s. 82.

¹⁷ Autor przyjął możliwość pochodzenia biskupa z rodziny osiadłej na ziemi nieopodal Elbląga i wsi Marynowy. Koncepcja ta nie daje jednak jasnej odpowiedzi na pytanie o łączność z Trunczmanami – H. J. Karp, *Marienau Johannes*, s. 459.

¹⁸ UBC, nr 496.

¹⁹ Zob. A. Mańkowski, *Pralaci i kanonicy*, 1927, t. 34, s. 300; R. Krajniak, *Skład osobowy*, ss. 96–97.

²⁰ Zob. przyp. 13: *der kirchin techant*.

²¹ Zob. biografie biskupa Arnolda: B. Mazur, *Arnold*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, kol. 942; Ch. Krollmann, *Arnold Stapel*, w: *Altpreuussische Biographie*, Bd. 1, s. 18; J. Powierski, *Arnold Stapel*, w: SBPN, t. 1, pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992, ss. 40–42; P. Nitecki, op. cit., kol. 416, A. Nadolny, *Arnold Stapil*, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448: ein biographisches Lexikon*, ss. 309–310.

²² *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie* (dalej: *Berichte*), Bd. 2, Peter von Wormditt: (1403–1419), bearb. v. H. Koepen, Göttingen 1960, nr 167; UBC, nr 493.

wi pomezkańskiemu, który zwrócił się do kapituły chełmżyńskiej o poświadczenie jego ważności i zatwierdził 16 września 1416 r.²³ Elekt udał się w tym czasie na trwającą w Konstancji sobór, o czym wspominał w listach z 1421 r.²⁴ Zjawił się tam zapewne przed 10 sierpnia 1416 r., gdyż tego dnia prokurator Zakonu relacjonował wielkiemu mistrzowi o pozostawionych przez niego pieniądzech, które wspomogły katastrofalną sytuację krzyżackiego poselstwa²⁵. Do Prus musiał natomiast wrócić przed 4 września, kiedy pojawił się w Wąbrzeźnie²⁶. Nowy pasterz diecezji chełmińskiej został intronizowany 10 stycznia 1417 r.²⁷ Jak informował prokurator Zakonu, zaistniała konieczność zatwierdzenia Jana Marienau na biskupstwie przez nowego papieża Marcina V²⁸. Został on uznany 9 maja 1418 r., wraz z biskupami sambijskim i pomezkańskim, również wybranymi w czasie trwania soboru²⁹.

Działalność biskupa do wybuchu wojny trzynastoletniej

W niniejszym krótkim szkicu biograficznym nie sposób dokonać gruntownej analizy działalności biskupa Jana Marienau. Uwaga zostanie zwrócona przede wszystkim na główne elementy działalności kościelnej, związane z reformą Kościoła w Prusach, a także na funkcjonowanie biskupa jako władcy terytorialnego, w tym jego aktywność polityczną.

Kwestia reformy Kościoła pruskiego była wyraźnym akcentem w kościelnej działalności biskupa Jana. Wiąże się to z programem synodalnym, który starali się realizować arcybiskupi rycy. Pierwszą próbę zorganizowania synodu metropolitalnego podjął arcybiskup Jan Ambundii w 1422 r. Nie doszła ona jednakże do skutku, zapewne w wyniku oporu biskupów pruskich. Niechęć do udziału w projektowanym synodzie motywowali oni brakiem pieniędzy na podróż, związanym ze stratami poniesionymi w wyniku wojen³⁰. Starania o zwołanie synodu ponowił arcybiskup Henning von Scharpenberg w 1426 r. Tym razem biskupi również byli niechętni synodowi, który miałby mieć miejsce w Rydze. Podjęli nawet działania zmierzające do utworzenia odrębnego arcybiskupstwa dla swoich diecezji³¹. Ostatecz-

²³ UBC, nr 494, 495, 497.

²⁴ UBC, nr 519, 520.

²⁵ *Berichte*, Bd. 2, nr 171. O pozostawieniu prokuratorowi pewnej sumy pieniędzy pisał również sam biskup w cytowanych wyżej listach, zob. przyp. 24.

²⁶ Zob. przyp. 18.

²⁷ UBC, nr 501; zob. też przyp. 13.

²⁸ *Berichte*, Bd. 2, nr 231.

²⁹ UBC, nr 508.

³⁰ W imieniu biskupów o przesunięciu terminu synodu prosił wielki mistrz – UBC, nr 525.

³¹ Wielki mistrz poinformował o tym prokuratora generalnego w Rzymie, nakazując mu jednocześnie niepopieranie tej inicjatywy: *Codex diplomaticus Warmiensiis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, Bd. 4: *Urkunden der Jahre 1424–35 und Nachträge*, hg. v. V. Röhrich, F. Liedtke, H. Schmauch, Braunsberg 1935, nr 101.

nie ustalono, iż synod zostanie zorganizowany w Prusach. Wybrano Elbląg jako miejsce gdzie miał się odbyć. Jan Marienau brał aktywny udział w tych działaniach episkopatu³².

Synod w Elblągu rozpoczął się 18 maja 1427 r. Biskup chełmiński odegrał w nim znaczną rolę. To on otworzył obrady, wygłaszając kazanie „Nihil est salubrius terrae Prussiae nisi eam reformare”³³. Ze względu na jego mocno krytyczny ton, pojawił się ostatnio w historiografii pogląd kwestionujący przyjmowane dotychczas autorstwo wystąpienia. Wyartykułował go Arno Mentzel-Reuters, według którego niektóre punkty kazania wykluczać mają wygłoszenie tych słów przez biskupa chełmińskiego³⁴. Wyszedł bowiem z mylnego założenia, iż członkostwo w Zakonie i dobre stosunki z ówczesnym wielkim mistrzem (o czym w dalszej części artykułu) wykluczały otwartą krytykę. Kontekst kazania nie pozwala na tak daleko posunięte wnioski. Badacz nie wziął bowiem pod uwagę podstawowego celu wystąpienia, jakim wydaje się być silne zaakcentowanie nękających Prusy problemów i wezwanie do pokuty, skierowane również do Zakonu. Stracił także z oczu ważną funkcję kazania jako programowego manifestu episkopatu, aspirującego do roli wewnątrzpaństwowego arbitra. Niemniej sprowokował w ten sposób do postawienia na nowo problematyki związanej z synodem elbląskim.

Wspomniane kazanie wprowadzało w problematykę synodu. Podstawą do jego przygotowania była „ankieta” rozesłana przez wielkiego mistrza, dzięki której zebrano informacje na temat przyczyn kryzysu moralnego i gospodarczego państwa³⁵. Stąd też, jak zauważył już Stefan Kwiatkowski, wystąpienie Jana Marienau miało bardziej charakter programu całego wyższego duchowieństwa pruskiego niż prezentacji osobistych poglądów biskupa³⁶. Można jednak z pewnością przyjąć, iż zwierzchnik diecezji chełmińskiej ten program współtworzył.

Kazanie biskupa Jana odzwierciedla trudną sytuację Prus w pierwszej połowie XV w.³⁷ Państwo zakonne, niszczone wojnami z Polską i Litwą, weszło wówczas w stan kryzysu, który pogłębiał się aż do wybuchu wojny trzynasto-

³² Na temat działań biskupów pruskich w sprawie synodu zob.: A. Radziwiński, *Kościół w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach 1243–1525*, Malbork 2006, ss. 121–123.

³³ Tekst tego wystąpienia opublikował O. Günther: *Eine Predigt vom preußischen Provinzialkonzil in Elbing 1427*, w: idem, *Eine Predigt vom preußischen Provinzialkonzil in Elbing 1427 und die „Ermahnung des Carthäusers”*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, 1919, H. 59, ss. 94–111.

³⁴ A. Mentzel-Reuters, *Preussische Diözesanstatuten und Reformen im Deutschen Orden*, w: *Von der Ordnung zur Norm: Statuten in Mittelalter und Früher Neuzeit*, hg. v. G. Drossbach, Paderborn 2010, ss. 61–64.

³⁵ J. Wiśniewski, *Średniowieczne synody pomezkańskie: Dekanat sztumski (1601–1821)*, Elbląg 1998, s. 30.

³⁶ S. Kwiatkowski, *Klimat religijny w diecezji pomezkańskiej u schyłku XIV i w pierwszych dziesięcioleciach XV w.*, Toruń 1990, s. 176.

³⁷ Analiza kazania: ibidem, ss. 167–168, 175–178; patrz też: M. Józefczyk, *Średniowiecze Elbląga: z problematyki społeczno-religijnej*, Elbląg 1996, ss. 156–158.

letniej. Autor kazania krytycznie odniósł się w nim do panującej rzeczywistości. Ostrze krytyki skierował zwłaszcza w stronę duchownych, potępiając ich chciwość i zaniedbywanie obowiązków duszpasterskich³⁸. Upadła moralność, szacunek dla kościołów i świąt, ubodzy mieli być źle traktowani. Taka ponura wizja wyłania się z biskupiego tekstu. Przyczyną krytycznego stanu państwa był, według Jana Marienau, przede wszystkim brak pokoju. Warto zwrócić uwagę na ostatnie zdania wystąpienia, będące wyrazem rozgoryczenia nietrwałymi próbami zakończenia wojen, które może przynieść tylko Bóg. A jedyną drogą rokującą powodzenie miała być zdaniem biskupa pokuta. Chrystus, jak w cytowanej w kazaniu ewangelii św. Mateusza, wprawdzie „przyszedł nieść miecz” (Mt 10, 34), ale tylko grzesznikom. Pokój zaś ma stać się udziałem jedynie dobrych i pokutujących, do których skierowane zostały słowa Ewangelii św. Jana: „Pokój zostawiam wam, pokój mój daję wam” (J 14, 27). Biskup powołał się również na fragment księgi Ezechiela, mówiący o fałszywych prorokach, którzy obiecują iluzoryczny pokój (Ez 13, 10)³⁹. Czyżby więc tymi grzesznikami prowadzącymi wojny i jedynie obiecującymi ich zakończenie mieli być bracia zakonni? Na tym tle wymownie brzmi przepowiednia św. Brygidy, zawierająca groźbę upadku Krzyżaków, również przywołana w kazaniu⁴⁰. Wydaje się jednak, iż biskup nie wystąpił tu mimo wszystko przeciwko Zakonowi, do którego sam należał, ale, jak zwrócił uwagę Stefan Kwiatkowski, wyraził ambicje emancypacji Kościoła pruskiego spod kontroli braci krzyżackich i regulowania przez niego życia publicznego⁴¹. Wszakże to właśnie przez patronkę Zakonu, Matkę Bożą, uzyskać można pokój wieczny⁴². Biskup chełmiński wystąpił z pozycji duchownego, przyczyn kryzysu państwa szukającego w erozji cnót ewangelicznych. Jego wystąpienie, będące przecież kazaniem, można więc traktować jako wezwanie do zmian. Przedstawiony przez Jana Marienau program znalazł swoje odzwierciedlenie w statutach synodalnych, co

³⁸ Zob. A. Książkiewicz, *Duchowieństwo pruskie w kazaniu synodalnym biskupa chełmińskiego Jana Marienau*, Studenckie Zapiski Historyczne, 2006, z. 3, ss. 29–39.

³⁹ *Eine Predigt*, s. 111: „Pronunciant pacem perpetuam ab homine factam: quis habet dare pacem perpetuam nisi solus deus? quia quod ex deo est non dissolvitur, sed quod ex homine fit dissolvitur, ut patet Actuum capitulo V°. *Eo quod deceperunt populum meum dicentes 'pax pax pax' et <non> erat pax, Ezechielis capitulo 13; item Matth. X Non veni mittere pacem sed gladium, scilicet peccatoribus, sed pro bonis et penitentibus dicit Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis.*”

⁴⁰ Ibidem, ss. 108–109: „Brigitta libro 2° capitulo XIX: *Dico tibi, quod tales apes sunt cruciferi, quos in finibus Christianorum posui, sed iam ipsi pugnant contra me – Ideo veniet eis tempus, quo confringentur dentes eorum, manus dextra mutilabitur et subnervabitur pes dexter eorum –*”.

⁴¹ S. Kwiatkowski, *Klimat religijny w diecezji pomezjańskiej*, ss. 177–178.

⁴² W ostatnim zdaniu kazania biskup mocno zaakcentował rolę Matki Bożej i świętych: *Eine Predigt*, s. 111: „*Quam nobis impetret gloriosa dei genitrix virgo Maria cum precibus omnium sanctorum, ut post hanc vitam pace eterna perfrui mereamur per infinita secula seculorum amen.*”

dowodzi jego roli w obradach, jak i wyrażenia przez niego nastrojów panujących w episkopacie⁴³.

Po zakończeniu synodu nastął czas realizacji jego postanowień. Biskup chełmiński, w ramach urzeczywistniania nakreślonego przez siebie programu, w 1438 r. zwołał synod diecezjalny do Chełmży⁴⁴. W kilka lat później, w 1445 r., zaplanowano kolejny synod, w związku z którym oficjał biskupi Wawrzyniec przygotował spis parafii w diecezji, z którego zachowała się jedynie lista ośrodków w ziemi chełmińskiej⁴⁵. Z pewnością Jan Marienau zorganizował przynajmniej jeden taki synod, na którym uzupełnił statuty swego poprzednika⁴⁶.

Reformy podejmowane przez biskupów, w tym Jana Marienau, miały pełnić, jak zostało wyżej wspomniane, oprócz religijnej, także funkcję kreowania niezależności. Prowadzi to do drugiego obszaru działań biskupa chełmińskiego, jakim było jego funkcjonowanie w ramach państwa zakonnego. Diecezja chełmińska posiadała uposażenie w ziemi chełmińskiej i ziemi lubawskiej, której cała północno-wschodnia część znajdowała się pod bezpośrednią kontrolą biskupa⁴⁷. W relacjach z Zakonem miało to konsekwencje zwłaszcza w wojskowej materii. Po powstaniu diecezji pruskiej w 1243 r., ich pasterze mieli trudności z oddaniem ziem w lenno bez zgody papieskiej. W związku z tym popadli w pewną zależność wojskową od Zakonu, który zaczął domagać się od nich świadczeń zbrojnych⁴⁸, mimo iż zakaz alienacji dóbr na rzecz rycerstwa udało się obejść⁴⁹. Nigdy nie przybrało to jednak charakteru formalnego, a było podyktowane bardziej stosunkiem sił. Mimo więc pewnej niezależności, biskupi musieli liczyć się z Zakonem jako naturalnym obrońcą ich terytoriów⁵⁰. Członkowie pruskiego episkopatu w większości byli również Krzyżakami, co stawiało ich, jako członków korporacji, w pozycji pewnej zależności od wielkiego mistrza⁵¹.

⁴³ M. Józefczyk, op. cit., ss. 158–159. Statuty synodu elbląskiego zostały opublikowane przez F. Hiplera, *Statuten des Elbinger Provinzialconcils vom J. 1427*, w: idem, *Die Provinzialsynoden von Elbing und Riga gehalten 1427 und 1428*, Pastoralblatt für die Diöcese Ermland, Jg. 30, 1898, nr 7, ss. 77–87.

⁴⁴ UBC, nr 563.

⁴⁵ UBC, nr 578; W. Rozynkowski, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w diecezji chełmińskiej w czasach panowania zakonu krzyżackiego*, Toruń 2000, ss. 122–125.

⁴⁶ *Constitutiones synodales necnon ordinationes dioecesis Culmensis. Pars I*, ed. A. Mańkowski, Fontes TNT, 1929, t. 24, ss. 13–19.

⁴⁷ Zob. A. Radziwiński, *Podziały kościelne, w: Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII–XVI wieku*, pod red. Z. H. Nowaka, przy współr. R. Czai, Toruń 2000, ss. 68–71.

⁴⁸ M. Dygo, *Studia nad początkami władztwa zakonu niemieckiego w Prusach (1226–1259)*, Warszawa 1992, ss. 221–222; 224 i n.

⁴⁹ Pierwszy biskup chełmiński Heidenryk uzyskał to prawo w 1255 r. dla ziemi lubawskiej – UBC, nr 44.

⁵⁰ Szerzej na ten temat: B. Poschmann, *Bistümer und Deutscher Orden in Preussen*, Münster 1962, ss. 45–81.

⁵¹ Było to wynikiem przyjęcia reguły krzyżackiej przez trzy kapituły katedralne (chełmiżyńską, pomezkańską i sambijską). Świecką pozostała kapituła warmińska, stąd biskupi tej diecezji nie byli Krzyżakami; zob. A. Radziwiński, *Biskupstwa państwa krzyżackiego w Prusach XIII–XV wieku*, ss. 28–57.

Biskup Jan Marienau funkcjonował zatem w obszarze państwa zakonnego jako pan ziemski, przedstawiciel kościelnej hierarchii oraz członek zakonu krzyżackiego⁵². Wyżej zwrócono już uwagę na pewne obszary kościelnej działalności biskupa. Jako władca terytorialny, ale również członek wyższego duchowieństwa, Jan Marienau niejednokrotnie brał udział w działalności dyplomatycznej. 19 czerwca 1419 r. świadkował przy wyznaczeniu Zygmunta Luksemburskiego na sędziego rozjemczego w sporze Zakonu z Polską⁵³, a w miesiąc później wystąpił, wraz z biskupem pomezzańskim, jako poręczyciel przedłużenia rozejmu między monarchią polsko-litewską a Zakonem⁵⁴. Biskup chełmiński, wraz z pasterzami pozostałych diecezji pruskich, przywiesił także swoją pieczęć do pokoju mełneńskiego z 1422 r.⁵⁵ Brał również udział w realizacji jego postanowień⁵⁶. W dwa lata później, ponownie z całym episkopatem Prus, deklarował zrzeczenie się odszkodowań za szkody wojenne, wyrządzone w ich dobrach od 1409 r.⁵⁷ Miało to tym większe znaczenie, iż wojny polsko-krzyżackie dotknęły szczególnie diecezję chełmińską⁵⁸. W 1434 r. biskup pojawił się zaś podczas rokowań Zakonu z Polską⁵⁹.

Istotną kwestią dla oznaczenia miejsca zajmowanego przez biskupa chełmińskiego w Prusach są jego relacje z wielkim mistrzem – władcą państwa, w którym biskupstwo posiadało terytoria, a zarazem panem Zakonu, którego członkiem był pasterz diecezji. W okresie długiego pontyfikatu Jana Marienau państwo zakonne miało czterech władców: Michaela Kuchmeistera (1414–1422), Paula von Russdorf (1422–1441) oraz Konrada (1441–1449) i Ludwika (1450–1467) von Erlichshausen⁶⁰. Jak się wydaje, relacje Jana Marienau przynajmniej z drugim z nich były dobre. Paweł Russdorf, wyrażając się o nim bardzo pochlebnie, w 1424 r.

⁵² O biskupach pruskich jako władcach terytorialnych zob.: B. Poschmann, op. cit., passim; M. Jarzewski, *Die Residenzen der preussischen Bischöfe bis 1525*, Toruń 2007, ss. 193–201.

⁵³ UBC, nr 513.

⁵⁴ *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*, hg. v. E. Weise (dalej: *Staatsverträge*), Bd. 1 (1398–1437), Marburg 1970, nr 135/6.

⁵⁵ *Staatsverträge*, Bd. 1, nr 154.

⁵⁶ ASP, Bd. 1, nr 325 (zob. też: A. Szweda, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej w stosunkach z zakonem krzyżackim w Prusach w latach 1386–1454*, Toruń 2009, ss. 393–394); UBC, nr 526.

⁵⁷ UBC, nr 528.

⁵⁸ W wyniku zniszczeń wojennych diecezja chełmińska była w pierwszej połowie XV w. uznawana za najbiedniejszą spośród wszystkich biskupstw pruskich: S. Kwiatkowski, *Stosunek zakonu krzyżackiego do diecezji chełmińskiej*, w: *Z przeszłości diecezji chełmińskiej 1243–1992*, pod red. M. Biskupa, Toruń 1994, s. 11. O zniszczeniach obszaru diecezji pisał sam wielki mistrz w roku 1422 (UBC, nr 525: „die zwu kirchen Colmensze und Pomezan an alle iren gutern so swerlich und leider gruntlich vorterberet sein”) i 1424 (UBC, nr 527: „bischthum czu Colmensee gruntlich ist vorheret vnd also vorterberet”).

⁵⁹ *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525*, Pars I, vol. 1: 1198–1454, bearb. v. E. Joachim, hg. v. W. Hubatsch, Göttingen 1948 (dalej: *Regesta*), nr 6866 (patrz też: ASP, Bd. 1, nr 506).

⁶⁰ Zob. wykaz wielkich mistrzów Zakonu do 1525 r. – K. Górski, *Zakon Krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław 1977, s. 228.

proponował osadzenie biskupa chełmińskiego na tronie arcybiskupim⁶¹. Jan Marienau, jak się zdaje, popierał ze swej strony działania podejmowane przez tego wielkiego mistrza. To on miał w 1430 r. włożyć koronę królewską na głowę księcia Witolda⁶². 19 czerwca 1431 r., wraz z pozostałymi pruskimi biskupami, brał natomiast udział w zawarciu sojuszu ze Świdrygiełłą⁶³. Daje się jednak zauważyć, iż później, w czasie panowania kolejnego władcy Zakonu, Konrada von Erlichshausen, relacje na linii biskup – wielki mistrz, mogły ulec ochłodzeniu. W 1445 r. Jan Marienau zapewnił Konrada o swojej wierności i chęci pozostania przy nim⁶⁴ a w kilka miesięcy później wystosował list otwarty, w którym dementował pogłoski o rzekomej niezgodzie między nim a mistrzem⁶⁵. Wydaje się więc, iż niezależnie od rzeczywistych relacji, pojawiły się głosy o konflikcie, które biskup chciał w ten sposób przeciąć. Trzeba pamiętać, iż przypadało to na okres funkcjonowania Związku Pruskiego i napiętej sytuacji, jaka się wokół niego wytworzyła.

Trudno określić jednoznacznie stosunek Jana Marienau do konfederacji stanów pruskich. Być może był on przychylny przynajmniej części jej postulatów, w związku z emancypacyjnymi dążeniami episkopatu Prus i programem, który wyraził na synodzie elbląskim. Biskupie miasto, Lubawa, dołączyło do Związku Pruskiego już w 1440 r.⁶⁶ Jednym z jego założycieli było zaś Braniewo, z którego, być może, biskup pochodził, o ile jego łączność z Trunczmanami odpowiada rzeczywistości⁶⁷. Możliwe, iż właśnie to miało wpływ na, zasygnalizowane wyżej, rzekome nieporozumienia z wielkim mistrzem. Interesująca jednakże wydaje się kwestia potępienia Związku, którego mieli dokonać biskupi pruscy w 1446 r. Mieli wówczas ogłosić, iż funkcjonowanie konfederacji jest sprzeczne z prawem kościelnym. Rola Jana Marienau w tym oskarżeniu wydaje się niejasna. Jako zdecydowany krytyk Związku wystąpił bowiem jedynie biskup warmiński, który dokonał aktu potępienia w imieniu pozostałych⁶⁸. Możliwe więc, iż była to głównie jego inicjatywa, choć należy pamiętać, iż wszyscy pasterze diecezji byli przy tym obecni. Do rozstrzygnięcia tej kwestii konieczne są jednak dalsze badania nad episkopatem pruskim.

⁶¹ UBC, nr 527. Russdorf pisał wówczas o biskupie: „her ist – – togunthafftig, sittik vnd gutik”.

⁶² UBC, nr 553.

⁶³ Staatsverträge, Bd. 1, nr 171.

⁶⁴ UBC, nr 577: „Wir wellen bei ewch vud ewirm orden bleiben vnd nyimmer van ewch scheiden”.

⁶⁵ UBC, nr 579.

⁶⁶ ASP, Bd. 2, nr 114; UBC, nr 569.

⁶⁷ ASP, Bd. 2, nr 108.

⁶⁸ ASP, Bd. 2, nr 432, 433, 434, 435, zob. też ss. 764–765. Takie stanowisko biskupów miałyby wpływać z antyklerykalnej postawy Związku Pruskiego, zob.: M. Biskup, *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku*, Warszawa 1959, s. 30 i n.

W latach 1451–1453 biskup toczył spór ze związanym z konfederacją Ludwikiem von Mortangen⁶⁹. Warto wskazać, iż Jan Marienau wolał, aby nie od dawano go pod arbitraż króla polskiego, czego prawdopodobnie domagała się strona przeciwna⁷⁰. Biskup wystosował do wielkiego mistrza list w tej sprawie, wyrażając opinię, iż zgoda na ten sposób rozstrzygnięcia sporu przyniesie szkodę władcy Zakonu (*ewer erwirdikeith zcu groszem schaden komen mochte*), który sam powinien zostać arbitrem⁷¹. Można się domyślać, iż pasterz diecezji liczył jednocześnie na dokonanie rozstrzygnięcia na swoją korzyść. Dostrzega się jednak dość wyraźną akceptację biskupa Jana dla jego podległości w stosunku do wielkiego mistrza, przynajmniej w kwestiach terytorialnych, a co za tym idzie, lojalność wobec państwa zakonnego. Nadmienić trzeba, iż w czasie sporu soboru bazylejskiego z papieżem, w obliczu napomnień Eugeniusza IV i prokuratora Zakonu o niepopieranie soboru, biskup prosił Konrada von Erlichshausen o radę w tej sprawie. Deklarował przy tym, że postąpi tak jak wielki mistrz i panowie tych ziem (*disser lande herren*), czyli zakon krzyżacki⁷². Wyrazem pewnej solidarności z Zakonem mogło być również poparcie, jakiego biskup udzielił w 1430 r. oskarżonemu o głoszenie nauk husyckich plebanowi kościoła świętych Janów w Toruniu, Andrzejowi Pfaffendorfowi⁷³.

W związku z działalnością konfederacji stanów sytuacja w Prusach zaośniała się coraz bardziej i niebawem Jan Marienau stanął przed widmem nadciągającego buntu. W maju 1451 r. otrzymał od papieża list, który polecał upomnienie mieszkańców diecezji i straszył kłatwą⁷⁴. Swoją groźbę papież ponowił w kwietniu następnego roku⁷⁵. Nie mogło to pozostać bez wpływu na postawę biskupa chełmińskiego. W październiku 1452 r. radził on wielkiemu mistrzowi, aby ten starał się zachować pokój wewnętrzny⁷⁶. Powstanie wszakże niebawem wybuchło i szybko rozprzestrzeniło się na terytorium biskupstwa.

⁶⁹ Regesta, nr 10732, 11378, 11414; UBC, nr 600, 602, 603, 604, 605, 606, 608, 609; zob. biogram Ludwika – W. Szczuczko, *Mortęski Ludwik*, SBPN, t. 3, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 258.

⁷⁰ Nie był to jedyny w tym okresie przypadek odwoływania się poddanych Zakonu do króla, zob.: M. Biskup, *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku*, ss. 177–178.

⁷¹ UBC, nr 601.

⁷² UBC, nr 571 (upomnienie papieskie), nr 572 (upomnienie prokuratora), nr 574 (prośba biskupa o udzielenie przez wielkiego mistrza rady w tej sprawie).

⁷³ UBC, nr 556; zob. też: B. Jähnig, *Andreas Pfaffendorf OT, Pfarrer d. Altstadt Thorn (1425–1433)*, w: *Thorn: Königin der Weichsel 1231–1981*, hg. v. B. Jähnig u. P. Letkemann, Göttingen 1981, ss. 161–187; J. Zdrenka, *Pfaffendorf Andrzej*, SBPN, t. 3, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 410. Na temat oskarżyciela plebana, patrz: P. Kielar, *Piotr Wichmann, dominikanin, magister teologii*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, pod red. J. Kłoczowskiego, t. 1, Warszawa 1975, ss. 373–392.

⁷⁴ ASP, Bd. 3, nr 113. Podobne upomnienia otrzymali biskupi sambijski (ASP, Bd. 3, nr 114) i warmiński (odczytał on treść papieskiej bulli na zjeździe stanów w Elblągu – ASP, Bd. 3, nr 141, § 35); zob. Staatsverträge, Bd. 2, nr 272.

⁷⁵ Staatsverträge, Bd. 2, nr 273.

⁷⁶ Regesta, nr 11490.

Biskup Jan Marienau wobec wojny trzynastoletniej

Biskupi zamek w Lubawie⁷⁷ pozostał początkowo poza zasięgiem powstania, ale samo miasto opowiedziało się po stronie związkowców. Sukcesy konfederacji na terenach diecezji zmusiły wkrótce biskupa i kapitułę katedralną do zgłoszenia akcesu do Związku, co według Mariana Biskupa nastąpiło przed 21 lutego 1454 r.⁷⁸ Według relacji wysłanników rady miejskiej Gdańska, już 12 kwietnia, podczas rozmów na temat ugody zawartej przez Związek z królem polskim, biskupi chełmiński oraz pomezański, wraz z opatami Oliwy i Pelplina, oraz kapitułą warmińską, mieli wyrazić zgodę na włączenie Prus do Polski. Mieli dokonać tego za cenę uzyskania pozycji równej duchowieństwu koronnemu⁷⁹. Jeśli wzmiankę tę uznamy za odpowiadającą rzeczywistości, a w świetle późniejszych zdarzeń nie wydaje się, by można ją było przekonująco zakwestionować, biskup Marienau dość wcześnie opowiedział się za królem Polski. Oczywiście mógł tak uczynić z obawy przed zniszczeniami. Groźba wrogiego potraktowania musiała bowiem ciążyć na pasterzach diecezji już od początku powstania, które wkrótce przerodziło się w wojnę z Polską. 15 kwietnia Jan Bażyński i inni członkowie Związku ręczyli za złożenie przez biskupów hołdu królowi polskiemu, uznając, iż w przeciwnym razie będą oni traktowani jako wrogowie. Terminem uznania królewskiego zwierzchnictwa miał być dla nich 28 kwietnia⁸⁰. Rzeczywiście, według źródła toruńskiego, 29 kwietnia 1454 r. w mieście mieli pojawić się biskupi wysłannicy w osobach kanoników kapituł, którzy przysięgli na Pismo Święte (*die Finger auf heiliges Evangelium gelegt*) zerwać z Krzyżakami. Zastanawianieobecność Jana Marienau przy tej przysiędze, która odbywała się przecież na terenie jego diecezji. Osobiście wziął w niej wszakże udział biskup pomezański Kaspar Linke, który, jeśli wierzyć relacji gdańszczan z 12 kwietnia, wspólnie z biskupem chełmińskim jako pierwszy zdecydował się poprzeć związkowców. Członkowie kapituły chełmińskiej pojawili się wprawdzie jako reprezentanci biskupa, jednak w obliczu jego niejednoznacznego stosunku do wojny, warto zwrócić uwagę na tę absencję⁸¹.

⁷⁷ Na temat zamku lubawskiego, patrz: *Zamek w Lubawie: Dawniej i dziś*, pod red. L. Kajzera, Lubawa 2001.

⁷⁸ M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim*, s. 118.

⁷⁹ Staatsverträge, Bd. 2, nr 295.

⁸⁰ UBC, nr 612; ASP, Bd. 4 (1453–1457), Leipzig 1884, nr 263.

⁸¹ Pojawili się również członkowie kapituły warmińskiej, brak jednak wzmianki jakoby reprezentowali biskupa, co obserwujemy w przypadku pozostałych przedstawicieli diecezji – *Thorner Denkwürdigkeiten von 1345–1547*, hg. v. A. Voigt, Mitteilungen des Copernicus-Vereins, 1904, H. 13, s. 76. Skład owej grupy wysłanników potwierdza majowy zapis w Metryce Koronnej, zawierający listę przedstawicieli pruskiego Kościoła, przysięgłych dochować wierności królowi; zapis ten, w przeciwieństwie do powyższego, nie mówi wyraźnie, iż kanonicy chełmińscy przysięgali w imieniu biskupa, choć pojawił się członek jego otoczenia (prokurator Jan) – *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*, zbiór tekstów źródłowych oprac. pod red. K. Górskiego, Poznań 1949, ss. 72–73, 190–191.

Trzej biskupi pruscy, w tym Jan Marienau, złożyli hołd Kazimierzowi Jagiellończykowi 10 czerwca 1454 r.⁸² Aktu tego nie dokonał biskup warmiński Franciszek Kuhschmalz, będący wyraźnym stronnikiem Zakonu. Długosz podaje, iż biskupi skarżyli się, że kanonicy w okresie inkorporacji kapituł zostali przez wielkiego mistrza siłą zmuszeni do przywdziania habitu krzyżackiego (*quam magistro impellente et cogente*)⁸³. Ta rzekoma wypowiedź jest zastanawiająca. Należy zadać pytanie, czy prawdopodobne jest, aby Długosz orientował się w problemie XIII-wiecznych inkorporacji kapituł pruskich i, korzystając z tej wiedzy, wykreował pogląd członków episkopatu. Karol Górski zakładał, iż informacja ta dziejopis oparł na jakimś nieznanym dokumencie⁸⁴. Jeśli tak, można chyba przyjąć tę wypowiedź za rzeczywistą. Biskupi pomezanski i sambijski powrócili jednak niebawem na stronę Zakonu⁸⁵. Hołd ten, podobnie jak kwietniowe zapewnienia o wierności, mógł być w takim razie powodowany sytuacją, co jest prawdopodobne, biorąc pod uwagę groźbę wrogich działań Związku. Problem ten nie jest wszakże jednoznaczny i wymaga odrębnego potraktowania, ujętego w szerokim kontekście biografii biskupich oraz w formie porównawczej. Wydaje się jednak, iż nie można przyjąć jakoby biskupi zostali do hołdu zmuszeni, jak to zakładał m.in. Gottfried Froelich⁸⁶.

We wrześniu 1454 r. biskup Marienau zapewniał komtura ostródzkiego, iż nadal jest wierny wielkiemu mistrzowi. Jednakże nie zgodził się na oddanie mu zamku lubawskiego⁸⁷. Na początku 1456 r. ogłoszona została zaś bulla papieska, nakładająca ekskomunikę na Związek⁸⁸. Musiała ona wywrzeć wrażenie na bi-

⁸² W historiografii pojawił się pogląd, iż biskupi nie złożyli tego hołdu, choć faktycznie uznali królewskie zwierzchnictwo, patrz: E. Weise, *Das Widerstandsrecht im Ordenslande Preussen und das mittelalterliche Europa*, Göttingen 1955, s. 220. Hipotezę tę obalił M. Biskup, zob. idem, *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku*, s. 329, przyp. 160. Fakt złożenia hołdu przez Jana Marienau pominął całkowicie C. P. Woelky w swoim katalogu biskupów chełmińskich – idem, *Der Katalog der Bischöfe von Culm, Braunsberg* 1878, ss. 46–47.

⁸³ *Joannis Dlugossii, Annales Seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, Liber Duodecimus 1445–1461, wyd. pod red. J. Wyrozumskiego, Cracoviae 2003, ss. 204–205; zob. też tłum. polskie: *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 12 1445–1461, wyd. pod red. J. Wyrozumskiego, Warszawa 2009, ss. 230–231.

⁸⁴ K. Górski, *Rozbiór krytyczny wiadomości Długosza o poddaniu się Prus Polsce w r. 1454*, *Zapiski Historyczne*, 1961, t. 26, z. 4, s. 141; zob. też: *Rozbiór krytyczny „Annalium Poloniae” Jana Długosza z lat 1445–1480*, t. 2, oprac. S. Gawęda, K. Pieradzka, J. Radziszewska, pod kier. J. Dąbrowskiego, Wrocław 1965, s. 69.

⁸⁵ Zob. biogramy ówczesnych biskupów w *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexicon*: H. J. Karp, *Kuhschmalz, Franz*, ss. 398–399; idem, *Linke, Kaspar*, s. 430; idem, *Schöneck, Nikolaus von*, ss. 645–656. Na temat biskupa warmińskiego, zob. też: J. Przeracki, *Franciszek Kuhschmalz (1424–1457)*, w: S. Achremczyk, R. Marchwiński, J. Przeradzki, *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994, ss. 59–64.

⁸⁶ G. Froelich, *Das Bistum Kulm und der Deutsche Orden*, *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins*, 1889, H. 27, s. 60.

⁸⁷ *Das virtuelle Preußische Urkundenbuch*, <<http://www1.uni-hamburg.de/Landesforschung/pub/ms/ms7.htm>> 03.01.2011.

⁸⁸ Bulla ta została wystawiona 24 IX 1455 r. – *Staatsverträge*, Bd. 2, nr 330.

skupach diecezji, ale z pewnością mieli oni świadomość takiej ewentualności. Jeszcze bowiem przed wybuchem powstania papież zwracał im uwagę na groźbę klątwy⁸⁹. Jan Marienau, w przeciwieństwie do pozostałych biskupów, którzy stali już wówczas po stronie krzyżackiej, miał polecić, aby w tej sprawie każdy kierował się własnym sumieniem⁹⁰. Być może miało to związek z pokojowym nastawieniem duchownego, ale z pewnością silnie oddziaływała także obecność wojsk królewskich na jego terenach. Trudno więc traktować tę rzekomą wypowiedź jako wyraźne opowiedzenie się za Związkiem. W obliczu klątwy biskup nie chciał zapewne stawiać siebie po stronie ekskomunikowanych. Brak jednoznacznego głosu, niezależnie od rzeczywistego stanowiska, wciąż pozostawiał mu pole do manewru, zarówno wobec Związku, króla, jak i wielkiego mistrza i papieża.

W styczniu 1456 r. komtur ostródzki donosił wielkiemu mistrzowi, iż Jan Marienau opuścił Lubawę wraz z zaciężnymi polskimi⁹¹. Miało to miejsce w grudniu roku poprzedniego i było efektem wypędzenia wojsk królewskich z miasta ze względu na ich nadużycia i rozboje. Nie oznaczało to, według Mariana Biskupa, iż miasto zamierzało poddać się Zakonowi. Już 27 grudnia 1455 r. rada lubawska zapewniała bowiem rajców toruńskich, iż pozostaje wierna królowi, biskupowi i Związkowi⁹². Trudno orzec, co skłoniło Jana Marienau do wyjazdu z Lubawy. Christian Krollmann przyjął, iż został do tego zmuszony przez opuszczające miasto wojska królewskie⁹³. Teza ta nie znajduje wszakże potwierdzenia i stanowi przedłużenie poglądu uczonego o stosowaniu wobec biskupa przymusu. Marc Jarzebowski założył zaś ostatnio, iż wyjazd pasterza diecezji podyktowany był nieufnością mieszczan do niego⁹⁴. Kiedy jednakże, niedługo po wypędzeniu wojsk polskich, wielki mistrz zażądał poddania miasta, rajcy zwlekali, tłumacząc się nieobecnością swego pana, biskupa⁹⁵. Podobnie uczynili pod koniec stycznia 1456 r.⁹⁶ Możliwe, iż absencja biskupa była wykorzystywana jedynie jako karta przetargowa, a nie rzeczywista blokada posunięć. Nie sposób wszakże ocenić faktycznego przywiązania Lubawy do jej zwierzchnika, wobec skomplikowanej sytuacji, w jakiej znalazł się on i jego miasto. Być może więc sam Jan Marienau, w obliczu działań wojennych i opuszczenia Lubawy przez oddziały polskie, nie

⁸⁹ Zob. przyp. 74 i 75.

⁹⁰ M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim*, s. 437.

⁹¹ UBC, nr 615.

⁹² ASP, Bd. 4, nr 326; M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim*, ss. 417–418.

⁹³ Ch. Krollmann, *Johannes Mergenow*, s. 306.

⁹⁴ M. Jarzebowski, op. cit., s. 24. Podobnie zakładał wcześniej J. Śliwiński: *Lubawa. Z dziejów miasta i okolic*, Olsztyn 1982, s. 60.

⁹⁵ UBC, nr 616.

⁹⁶ UBC, nr 617.

czuł się tam bezpieczny. Biskup przeniósł się wówczas do Torunia, gdzie pozostał do końca swego życia. Możliwe, jak zakładał Marian Biskup, iż u jego schyłku, w połowie 1456 r., chciał przekazać diecezję Pawłowi Legendorfowi, sekretarzowi papieskiemu, który był uważany za stronnika polskiego w Kurii⁹⁷.

Jednoznaczne określenie stosunku biskupa Jana Marienau do wojny trzydziestoletniej jest trudnym, wciąż wymagającym rozpatrzenia zagadnieniem. Cytowane wyżej *Thorner Denkwürdigkeiten* wyraźnie stwierdza, że biskup chełmiński był jedynym członkiem episkopatu, który pozostał przy królu polskim⁹⁸. Rozstrzygnięcie tej kwestii komplikuje także fakt pomocy materialnej, jakiej biskup już od początku powstania udzielał Związkowi⁹⁹. Zgodnie z jego poleceniem, na cele wojenne mieliby też opodatkować się duchowni toruńscy¹⁰⁰. Jest bardzo prawdopodobne, iż to wsparcie finansowe, jak i przyjęcie polskiego zwierzchnictwa, było podyktowane poczuciem zagrożenia, ale warto zwrócić uwagę na inne możliwości. Z powyższych rozważań wypływa wniosek o przywiązaniu biskupa do władzy zakonnej w osobie wielkiego mistrza i trudno to kwestionować. Ale jeżeli założenie o pruskim i mieszczańskim pochodzeniu Jana Marienau odpowiada rzeczywistości, z pewnością wpływały na niego również relacje rodzinne i przyjacielskie. Jego kariera kościelna również przebiegała przecież w Prusach. Był członkiem episkopatu, który, jak zostało wyżej nadmienione, miał własny program, nie zawsze zgodny z wielkim mistrzem, ale i niekoniecznie wspólny z dążeniami stanów. Jako duchowny, Jan Marienau zabiegał o pokój, jako członek Zakonu mógł czuć się zobowiązany do obojętności wielkiemu mistrzowi, a jako właściciel ziemski troszczył się o bezpieczeństwo swoich terytoriów. Trzeba też pamiętać, iż w podobnej sytuacji znalazł się poprzednik Jana Marienau, Arnold Stapil, który w czasie „wielkiej wojny” złożył hołd Jagielle¹⁰¹.

Warto w tym miejscu wspomnieć też o ciekawym zagadnieniu stosunku króla polskiego do pruskich biskupów, szczególnie chełmińskiego. W relacji Długosza o najeździe wojsk koronnych na ziemię lubawską w 1422 r. znajdujemy zagadkową informację, iż Jagiełło odstąpił od oblegania Lubawy na wieść o

⁹⁷ M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim*, s. 513.

⁹⁸ *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 76: „Allein der Ehrwürdige in Gott und Herrn Johannes, Culmischer Bischof, der blieb bey dem Könige getreu – –”.

⁹⁹ Zob. ASP, Bd. 4, nr 242, 268; *Księga długów miasta Torunia z okresu wojny trzynastoletniej*, wyd. K. Ciesielska, I. Janosz-Biskupowa, Toruń 1964, nr 15, 33, 34 (zob. UBC nr 610; ASP, Bd. 4, nr 232), 60, 66, 68, 73, 74, 76 (zob. UBC, nr 619), 129, 131; A. Radziwiński, J. Tandeci, *Katalog dokumentów i listów krzyżackich oraz dotyczących wojny trzynastoletniej z Archiwum Państwowego w Toruniu*, t. 2 (1454–1510), Warszawa 1998, nr 17, 18, 22; I. Janosz-Biskupowa, *Rola Torunia w Związku Pruskim i wojnie trzynastoletniej w latach 1440–1466*, Toruń 1965, s. 66, przyp. 6.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 67.

¹⁰¹ UBC, nr 470.

tym, że należy ona do biskupa¹⁰². Fakt przerwania oblężenia potwierdza również *Die aeltere Hochmeisterchronik*. Nie wskazała ona jednak na jego przyczynę¹⁰³. Odstąpienia od biskupiego miasta nie można oczywiście uznać za dowód, iż już wówczas Jan Marienau sprzyjał królowi. Niemniej notka ta każe pozostawić otwartą kwestię sposobu, w jaki dwór krakowski patrzył na wyższe duchowieństwo pruskie, w większości przecież krzyżackie. W tym kontekście należy też rozpatrywać prośbę, jaką skierował do Jagielly poprzednik biskupa Jana, Arnold Stapil. W 1414 r., w czasie trwania „wojny głodowej”, poprosił on króla o oszczędzenie jego terytoriów¹⁰⁴. Być może grały tu rolę wcześniejsze przysięgi biskupów z 1410 r., które Jagiełło wciąż mógł uznawać za wiążące i traktować ich jako poddanych. Ciekawa jest również formuła przysięgi z marca 1454 r., jaką mieli składać przedstawiciele stanów królowi Kazimierzowi. Jest w niej bowiem mowa o zerwaniu z „Krzyżakami świeckimi” (*Cruciferi laici*)¹⁰⁵. To wyodrębnienie rycerskiej gałęzi Zakonu jest interesujące. O księżach zakonnych bowiem, którymi w większości byli biskupi, formuła milczy. Być może więc już wówczas brano pod uwagę poddanie się duchowieństwa krzyżackiego królowi, podobnie jak w czasie „wielkiej wojny”. Nadmienić trzeba, iż w tym czasie trzej biskupi mogli być już członkami Związku¹⁰⁶. Występowali zatem być może jako jeden ze stanów. Zapis taki mógł być więc obliczony na poparcie aktu inkorporacji przez część episkopatu. Ten ciekawy problem wart jest wszakże odrębnego rozpatrzenia.

Powyższe czynniki odegrały z pewnością rolę w niejednoznacznej, można by rzec, wyczekującej postawie biskupa diecezji chełmińskiej. Trudno jednak zgodzić się z tezą Ireny Janosz-Biskupowej o bezwzględny poparcie biskupa dla Związku¹⁰⁷.

Śmierć i pochówek biskupa Jana Marienau

Biskup Jan Marienau zmarł śmiercią naturalną (*eyns naturlichen todes vorscheid*¹⁰⁸) w Toruniu w 1457 r. W literaturze podawanych jest kilka możliwych

¹⁰² *Joannis Długossii, Annales Seu Cronicae Incliti Regni Poloniae, Liber Undecimus 1412–1430*, ss. 169–171; tłum. polskie: *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Księga 11 1413–1430, ss. 178–179. Józef Śliwiński podał w wątpliwość odstąpienie od oblężenia ze względu na biskupa, nie pokusił się jednak o przedstawianie innej interpretacji, zob. idem, op. cit., s. 58.

¹⁰³ SRP, Bd. 3, s. 630: „der konig und Wytold – – belagen des Colmischen bischoffs stad dy Lobaw XIII tage mit storme. Idoch von gotis gnaden gewonnen sy ir nicht”.

¹⁰⁴ UBC, nr 484.

¹⁰⁵ *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*, s. 71, 189: „Ego A. promito, spondeo et iuro – – Cruciferis laicis olim Prussie nunquam adherere, nec pacta nec federa seu inscriptiones cum eis inire”; ss. 189–190: „Ich A. gloube, vorheyssche vnnd swere – – den Crewczigern etwan in Prewszen nymmer beylegen, noch gelubde adir fredungen adir vorschreibungen mit en angeen”.

¹⁰⁶ Biskupi chełmiński, pomezkański i sambijski zgłosili akces do Związku w lutym 1454 r. – M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim*, s. 118, 129–130, 137.

¹⁰⁷ I. Janosz-Biskupowa, op. cit., s. 115.

¹⁰⁸ UBC, nr 621.

dat dziennych jego zgonu: 7 marca¹⁰⁹, 12 marca¹¹⁰ i 3 grudnia¹¹¹. Jak dotąd nie udało się precyzyjniej jej określić. Wydaje się, iż najbardziej prawdopodobna jest pierwsza datacja. Ostatnią należy odrzucić natychmiast, gdyż przed tą datą pojawiają się dokumenty wskazujące na śmierć biskupa¹¹². 12 marca jest dużo bardziej prawdopodobny, ale dyskusyjny. Już dwa dni później bowiem burmistrz Nowego Miasta powiadamiał wielkiego mistrza o śmierci biskupa chełmińskiego¹¹³. Należałoby zadać pytanie, czy w czasie wojny informacja ta mogła dotrzeć tak szybko z Torunia. Burmistrz twierdził również, jakoby Jan Marienau został już pochowany. Poza tym w katalogu biskupów, w którym występuje owa data, znajdujemy informację, iż śmierć miała miejsce *circa festum s. Gregorii pape*, czyli jedynie „około” 12 marca¹¹⁴. Dlatego wydaje się, iż to 7 marca należałoby przyjąć za najbliższą prawdzie datę zgonu biskupa Jana, choć również niepewną. Wystąpiła ona bowiem w dodatku do dokumentu biskupa pomezańskiego, późniejszego o ponad miesiąc¹¹⁵.

Podobny problem napotykają ustalenia miejsca pochówku zwierzchnika diecezji chełmińskiej. Źródła współczesne jego śmierci dość jednoznacznie określają je na katedrę w Chełmży¹¹⁶. Jeden z katalogów biskupów chełmińskich wskazuje nawet konkretne miejsce: *sepultus apud ecclesiam cathedralem in choro sub lapide maiori*¹¹⁷. Jak starał się jednak wykazać Bernard Wirkus, biskupiemu pochówkowi w Chełmży przeczyć mają argumenty rozumowe. Transportowanie ciała z Torunia w czasie trwającej wojny miałoby, według niego, być niezwykle utrudnione. Katedra chełmżyńska była w tym czasie w odbudowie, po zniszczeniach z 1422 r., co miałoby ją dyskwalifikować jako miejsce pochówku chełmińskiego hierarchy. Interpretacja Bernarda Wirkusa jest interesująca, aczkolwiek opiera się na późniejszych przekazach niż cytowane tu dokumenty¹¹⁸.

¹⁰⁹ C. P. Woelky, op. cit., s. 47; G. Froelich, op. cit., s. 12.

¹¹⁰ Jak się wydaje, w biogramie autorstwa Jarosława Wenty zaszła pomyłka. Znajdujemy tam bowiem informację o 12 XII jako najprawdopodobniejszej dacie śmierci biskupa, co nie znajduje nigdzie potwierdzenia. Odpowiednio podano tam również datę 7 XII. Z nieznanых powodów rozważany jest tam także 18 III – J. Wenta, *Jan Mergenow*.

¹¹¹ Ch. Krollmann, *Johannes Mergenow*, s. 306.

¹¹² UBC, nr 622 (29 III), 624 (11 IV), 625 (18 IV), 627 (23 IX).

¹¹³ Zob. przyp. 108.

¹¹⁴ *Catalogus Episcoporum Culmensium*, w: C. P. Woelky, op. cit., s. 25.

¹¹⁵ UBC, nr 625 (zob. przyp. 112).

¹¹⁶ Zob. przyp. 108: „ken Colmensee gefurt vnd alda be graben”; *Thorner Denkwürdigkeiten*, s. 82: „Bischof – Johannes, welcher allhier zu Thorun gestorben und zu Culmensee begraben liegt”.

¹¹⁷ *Series episcoporum Culmensium*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4, Lwów 1884, ss. 48–52.

¹¹⁸ B. Wirkus, *Jeszcze o chronologii biskupów chełmińskich okresu średniowiecza*, Studia Pelplińskie, 1980, t. 11, ss. 362–363.

Podsumowanie

Biskup chełmiński Jan Marienau, w ciągu swego długiego pontyfikatu dość aktywnie funkcjonował w obszarze państwa zakonnego w Prusach. Działał zarówno na polu reformy Kościoła, jak i ruchu zapewniającego krajowi pokój, o co zabiegał w swoim kazaniu z 1427 r. Do czasu wojny trzynastoletniej, wobec której zajął niejasną postawę, wydawał się być lojalnym poddanym Zakonu, do którego należał. Był ostatnim konsekrowanym Krzyżakiem na biskupim tronie diecezji chełmińskiej. Jego następca, wybrany przez kapitułę Bartłomiej, został wprawdzie zatwierdzony przez papieża, ale w 1466 r. musiał zrezygnować¹¹⁹. Drugi pokój toruński oderwał obszar diecezji chełmińskiej od państwa zakonnego, kończąc krzyżackie dzieje tamtejszego Kościoła.

Niemal każdy z zaprezentowanych tu problemów badawczych należałoby potraktować szerzej. W działalności kościelnej Jana Marienau na uwagę zasługuje jego kazanie z 1427 r. oraz uzupełnione przez niego statuty synodalne. Kwestia ta, jak wskazano wyżej, była już wprawdzie podejmowana, interesujące mogłoby okazać się wszakże szersze włączenie jej do pruskiej, a nawet środkowoeuropejskiej problematyki synodalnej. Niezwykle ciekawe może okazać się również podjęcie zagadnienia wzajemnych relacji między biskupami pruskimi, które, jak daje się zauważyć, zacieśniają się w okresie po „wielkiej wojnie”. Problem funkcjonowania pasterzy diecezji zakonnego państwa w sferze politycznej, czy w ramach relacji z arcybiskupem i papieżem, także wydaje się wielce interesujący. Również działalność samego Jana Marienau przed wojną trzynastoletnią wymaga bardziej analitycznego ujęcia. Wspomnieć też należy o, zasygnalizowanych tu, problemach interpretacji stosunku biskupa do Związku Pruskiego i wojny, które wciąż czekają na gruntowne rozpatrzenie. Stanowisko Jana Marienau w tej sprawie stanowi część ogólnej kwestii podejścia pruskiego duchowieństwa, zarówno wyższego, jak i niższego, do działań militarnych, prowadzonych przez Zakon, szczególnie w XV w.

Postać i działalność biskupa Jana Marienau, mimo dość pokażnej liczby zachowanych źródeł, wciąż nie została dokładnie zbadana. Pozostało wiele nierozstrzygniętych problemów badawczych, które powyższy artykuł zasygnalizował. Jak zostało wyżej powiedziane, niniejsza próba opracowania postaci Jana Marienau jest jedynie szkicem, skonstruowanym z całą świadomością ograniczeń, jakie ze sobą niesie. Wzmiankowane tu źródła stanowią jedynie część ob-

¹¹⁹ Zob. biogramy: J. Powierski, *Bartłomiej*, SBPN, t. 1, ss. 62–63; P. Nitecki, op. cit., kol. 380. Po drugim pokoju toruńskim Bartłomiej funkcjonował jako kanonik diecezji pomezjańskiej – M. Glauert, *Das Domkapitel von Pomesanien*, ss. 407–409.

szernego materiału, w jakim biskup jest obecny. Opracowanie zwłaszcza nieopublikowanych źródeł archiwalnych z pewnością rzuciłoby ostrzejsze światło na jego działalność.

Wypada więc wyrazić nadzieję, iż prezentowany tu artykuł, o przyczynkarskim charakterze, będzie mógł stanowić wstęp i zachętę do szerszego, bardziej analitycznego opracowania postaci biskupa Jana, na które jego czterdziestoletni pontyfikat z pewnością zasługuje.

Marcin Sumowski, *Johannes Marienau, Kulmer Bischof (1416–1457)*

Zusammenfassu

Johannes Marienau, der letzte Bischof der Ordensritter in der Kulmer Diözese, ist eine interessante Gestalt, wengleich von der Geschichtsschreibung immer noch nicht ausreichend beleuchtet. Der vorliegende Artikel ist ein Beitrag für breiter angelegte Studien, die der Person des Bischofs und dem gesamten Episkopat des Ordensstaates gewidmet sind.

Das lange Pontifikat von Johannes Marienau fiel in Zeiten des Umbruchs für die Kulmer Diözese, aber auch für den ganzen preußischen Staat. In dem Artikel wurde versucht, den Standort des Bischofs in den Veränderungen, insbesondere sein Verhältnis zu der Obrigkeit des Ordens und dem Dreizehnjährigen Krieg zu markieren. Nicht weniger wichtig war der Versuch, seine territoriale und soziale Herkunft zu klären, die zweifellos die oben genannte Fragestellung beeinflusste. Nachgezeichnet wurde ebenfalls das Problem der Kirchenreform in Preußen, an der Johann Marienau aktiv teilnahm, insbesondere die 1427 von ihm gehaltene Synodalpredigt.

Die vorgenommenen Analysen ergaben eine aktive Tätigkeit des Bischofs im Bereich des Ordensstaates. Sie wiesen Johann Marienau darüber hinaus als loyal gegenüber dem Hochmeister aus, obwohl er das Wohl der Diözese an die erste Stelle setzte und möglicherweise die Identität des preußischen Bürgertums teilte.

Übersetzt von Christiane Schultheiss

Marcin Sumowski, *Jan Marienau, bishop of Chełmno (1416–1457)*

Summary

Jan Marienau was the last of the Teutonic bishops of the diocese of Chełmno and a very interesting character. Unfortunately he is still insufficiently illuminated by historiography. This article serves as a starting point for broader studies about the bishop, and the entire episcopate of the Teutonic Order State.

The long pontificate of John Marienau coincided with the turbulent times for the diocese of Chełmno and for the whole State. The author tries to trace the role of the bishop in the changes, especially its relationship to religious authorities and his role in the Thirteen Years' War. Also his origins, both in terms of the social background and the geographical area were examined. His role in the Church reform in Prussia is analyzed, especially the sermon delivered during the synod in 1427.

Undertaken analysis showed that he was a very active bishop in the state of the Teutonic Order. Jan Marienau was also very loyal to the Grand Master, although he put much emphasis on the well being of the diocese and, perhaps even shared the Prussian identity of the bourgeoisie.

Translated by Mateusz J. Fafiński